

Analysis of Historical Periods of Construction of Shine Shah Tomb in Khorramabad

Ali Sajadi^{1*}

1. Assistant Professor, Department of Islamic Archaeology, Iranian Cultural Heritage Organization, Tehran, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2020/09/26;
Accepted: 2021/02/03;
Published Online 2021/20/30

 10.30699/athar.41.2.242

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author

Ali Sajadi

Assistant Professor,
Department of Islamic
Archaeology, Iranian
Cultural Heritage
Organization, Tehran, Iran

Email:
sajadi.ali86@gmail.com

ABSTRACT

There are many tombs in Lorestan province that are part of the treasure trove of Islamic architecture in Iran due to their national and regional characteristics. Shine Shah Mausoleum is one of these tombs. The general view shows a typical, unassuming building, however, this building is a normal and integrated building, but at the same time, the analysis of the building and its structure indicates structural changes and developments and includes multiple periods of construction, which has not been explored so far and this raises the need to study it. In this regard, the present article has tried to answer these questions: To what period did the original building belong and at what times was it restored or rebuilt?

The purpose of this research is to study the periods of construction and the architectural modifications made to it. This was done based on architectural elements and structure on the tomb's architecture.

The purpose of this article is to study and recognize the periods of construction, architectural changes and identification of the owner of the tomb.

The writing of this article is based on practical research. In addition, its comparison to other similar examples has been attempted through descriptive-analytical method. The results of this study indicate that the tomb building was constructed during the Ilkhanid period and in the Safavid period, its dome was rebuilt and the entrance porch was added to it, and is probably the Tome of Shujauddin Khorshid, the leader At Abakan Lur Kochak (1184).

Keywords: Ilkhanid period, Tomb, Khorramabad

Copyright © 2020. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Sajadi, A. (2020). Analysis of Historical Periods of Construction of Shine Shah Tomb in Khorramabad. *Athar*, 41 (2): 240-257

مقاله پژوهشی

واکاوی دوره‌های ساخت آرامگاه شیشه‌شا خرم‌آباد

علی سجادی*

۱. استادیار، پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

خلاصه

اطلاعات مقاله

تعداد زیادی بنای آرامگاهی در استان لرستان وجود دارد که به‌واسطه ویژگی‌های ملی و منطقه‌ای، بخشی از گنجینه هنر معماری اسلامی ایران به شمار می‌روند، مقبره «شین‌شا» در زمره یکی از این آرامگاه‌ها به شمار می‌رود که کالبد آن، بنایی ساده و یکپارچه می‌نماید اما درعین‌حال، واکاوی بنا و ساختار آن گویای تغییر و تحولات ساختاری و دربردارنده دوره‌های چندگانه ساخت می‌باشد که تاکنون، مورد کنکاش قرار نگرفته و همین امر ضرورت بررسی و مطالعه آن را مطرح می‌سازد. در نوشتار حاضر سعی شده است به سؤالاتی نظیر: بنای اولیه متعلق به چه دوره‌ای بوده و در چه زمان‌هایی مورد مرمت و یا بازسازی قرار گرفته است؟ چه تغییر و تحولاتی در ساختار معماری بنا به وقوع پیوسته است؟ پاسخ داده شود. هدف از نگارش این مقاله، مطالعه و شناخت دوره‌های ساخت و تغییر و تحولات معماری و مزار شناسی صاحب آرامگاه است. نگارش این مقاله بر پایه پژوهشی میدانی انجام گرفته و تلاش شده است تا با روش توصیفی، تحلیلی به بازشناسی عناصر کالبدی و تحولات معماری و دوره‌های زمانی آن پرداخته شود. برآیند مطالعات نشان‌دهنده آن است که مقبره در دوره ایلخانان احداث شده و در دوره صفویه، گنبد آن بازسازی و ایوان ورودی به آن الحاق شده است و بنا بر اشارات تاریخی و شواهد زبانشناسی احتمالاً مدفن سرسلسله اتابکان لر کوچک به نام شجاع‌الدین خورشید بوده است.

دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۰۵

پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵

انتشار آنلاین: ۱۳۹۹/۱۲/۳۰

نویسنده مسئول:

علی سجادی

استادیار، پژوهشکده باستان‌شناسی،
پژوهشگاه میراث فرهنگی و
گردشگری، تهران، ایران

پست الکترونیک:

sajadi.ali86@gmail.com

کلیدواژه‌ها: آرامگاه شیشه‌شا، مقبره، معماری، خرم‌آباد

حق کپی‌رایت انتشار: این نشریه دارای دسترسی باز است و تحت قوانین گواهینامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (بازترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

سجادی، علی (۱۳۹۹). واکاوی دوره‌های ساخت آرامگاه شیشه‌شا خرم‌آباد. فصلنامه علمی آذر، ۴۱ (۲): ۲۴۰-۲۵۷

مقدمه

معماری آرامگاهی در استان لرستان باوجود اینکه تابعی از معماری ایرانی به شمار می‌رود اما به خاطر شرایط محیط و اقلیم از ویژگی‌های خاص منطقه‌ای نیز برخوردار می‌باشند، بخش زیادی از این مقابر در زمره بناهای غیرمذهبی بوده و به حکام و بزرگان منطقه تعلق داشته‌اند با این وجود به مرور زمان جنبه‌ی تقدس به خود گرفته و به امامزاده موسوم شده‌اند، مقبره «شین‌شا» در زمره‌ی این گونه مقابر قرار می‌گیرد، هدف از نگارش این مقاله، شناخت دوره‌های ساخت و تغییر و تحولات معماری یکی از بناهای آرامگاهی حوزه لرستان، بر اساس عناصر معماری و ساختار بنا و همچنین شناسایی هویت و کیستی فرد یا افراد مدفون از نظر انتساب در این آرامگاه (مزارشناسی) است. بر همین اساس، این اثر، از منظر ریخت‌شناسی و ویژگی‌های معماری، مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

این پژوهش با این فرض که آرامگاه متعلق به قرون میانه اسلامی و مدفن یکی از اتابکان لر به نام شجاع‌الدین خورشید بوده و در دوره‌های بعد مخصوصاً در دوره‌های صفویه و قاجار مورد مرمت و تغییرات ساختاری در گنبد و ایوان ورودی واقع شده، انجام پذیرفته است.

روش و پرسش‌های تحقیق

هدف مطالعه، شناسایی دوره‌های ساخت و تغییر و تحولات معماری «آرامگاه شینه‌شه» و مزار شناسی صاحب مقبره بوده است و بر این اساس به بازشناسی عناصر کالبدی و تحولات معماری و دوره‌های زمانی آن پرداخته شده است. روش این تحقیق، توصیفی، تحلیلی می‌باشد و بر پژوهش‌های میدانی و منابع تاریخی استوار بوده است. در این پژوهش به سؤالات زیر پاسخ داده شده است:

۱. بنای اولیه آرامگاه «شین‌شه» متعلق به چه دوره‌ای بوده است؟

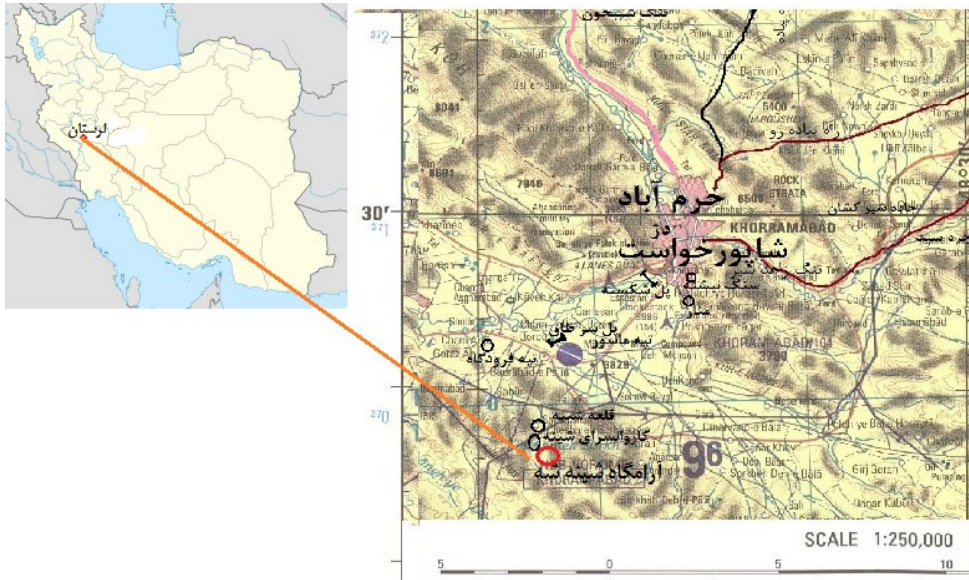
۲. آرامگاه «شین‌شه» در چه زمان‌هایی مورد مرمت و یا بازسازی قرار گرفته است؟

پیشینه پژوهش

در منابع مختلف از این بنا تحت عناوین «شین‌شه»، «شین‌شاه» و «شهنشاه» یاد شده است. پژوهش‌های تک‌نگاشت درباره این آرامگاه بسیار اندک است، بارون دوپد در سال ۱۸۲۴ میلادی از بقعه شهنشاه بازدید نموده و در سفرنامه خود از این بقعه با نام مقبره پیر شهنشاه ۲ یاد کرده است (Doubd, 1992, P. 399). ایزدپناه نیز در کتاب آثار باستانی و تاریخی لرستان، به توصیف مختصر آرامگاه مبادرت نموده و گنبد را به احتمال مربوط به اتابک خورشید سرسلسله اتابکان لر کوچک دانسته و اطلاعاتی در زمینه‌ی کتیبه‌های ضریح و درهای آن ارائه کرده است (Izadpanah 1996, 2, P. 39). در سال ۱۳۷۶ این اثر به شماره ۱۹۲۰ در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است (Sajadi, 1997). در کتاب بررسی آرامگاه‌های جنوب غرب ایران، این بنا با بناهای هم‌عصر آن در استان خوزستان مقایسه تطبیقی گردیده است (Sajadi, 2017). با این وجود آثار اندکی از معماری دوره اسلامی در استان لرستان مورد شناسایی و واکاوی قرار گرفته است. لذا مطالعه و معرفی آرامگاه شینه‌شه به‌عنوان یکی از بنای شاخص می‌تواند از اهمیت خاصی در معرفی معماری دوره اسلامی این منطقه برخوردار باشد. مهم‌ترین هدف از انجام این تحقیق، تاریخ‌گذاری و تعیین دوره‌های ساخت و توسعه آن است.

موقعیت آرامگاه

این مقبره در ۱۰ کیلومتری جنوب شهر خرم‌آباد ۱، در روستای گوشه طالقان (شین‌شه سابق) در منطقه‌ای کوهستانی، بر سر راه قدیمی خرم‌آباد به خوزستان و در کنار کاروانسرای شینه‌شه واقع شده است (شکل‌های ۱ و ۲).

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی مقبره

منبع: National Imagery and mapping Agencycom, Prepared and published, 1981

تصاویر © 2021 CNES / Airbus Maxar Technologies، داده‌های نقشه © 2021 50 فوت

شکل ۲. موقعیت مقبره و کاروانسرا و قلعه شینه شاه در تصویر هوایی گوگل ارت ۲۰۲۱ م.

توصیف عمومی بنا

بنای فعلی آرامگاه کارشیوی مستطیلی دارد که از ایوان ورودی (کفش کن) به طول ۳ و عرض ۴/۱۵ متر و گنبد خانه (هشت‌ضلعی که طول هر ضلع آن ۲/۴۵ متر است) تشکیل شده است. (شکل ۳ و ۷) حجم کلی بنا، یک مکعب مستطیل نامتقارن با جهت شمالی، جنوبی در ابعاد ۱۴/۵×۱۰/۵ متر و است ۳، ورودی گنبد خانه به عرض ۸۵ سانتی‌متر و ارتفاع ۲ متر در وسط ضلع شمالی درگاه واقع شده است. گنبد نار آن از نوع دوپوسته گسسته به ارتفاع ۱۵ متر است آهیانه گنبد از سنگ قلوه و ملاط گچ و پوش بیرونی (خود) آن آجری است. گنبد خانه، فضای ۸ ضلعی متقارنی است که هر ضلع آن ۲/۴۵ متر می‌باشد و شامل دو ردیف طاق‌نما با قوس جناغی (به صورت دوطبقه با عمق میانگین ۵۰ سانتی‌متر) ساخته شده است، طاق‌نماهای مذکور هر کدام، در داخل نغول‌ها یا قاب‌های مستطیلی قرار گرفته‌اند. (شکل ۹) لایه‌برداری‌های انجام شده در داخل بنا که به منظور مرمت آن توسط میراث فرهنگی استان انجام گرفته است و نمونه‌هایی از آن به‌عنوان شاهد نگهداشته شده است. (شکل ۶) مشخص شده که دیوارهای اضلاع هشتگانه گنبدخانه و آهیانه از سنگ لاشه، قلوه‌سنگ و ملاط ساخته شده‌اند (Bavand Consulting Engineers, 2007, PP. 26-27). سطوح دیوارهای داخلی گنبد خانه با لایه‌ای از گچ پوشیده شده است. نور داخل بقعه از سه نورگیر در ابعاد ۶۰×۵۰ سانتی‌متر در بالای طاق‌نماهای اضلاع شرقی، غربی و جنوبی، تأمین می‌شود. در داخل طاق‌نماهای اضلاع شمال غربی و شمال شرقی گنبد خانه، دو فضای مستطیل شکل به عرض ۵۵ سانتی‌متر و طول ۱/۷۵ متر وجود دارد (ورودی آن‌ها دارای نسبت به انتهای آن‌ها از عرض کمتری برخوردار می‌باشد و ابعاد فضای شمال شرقی با فضای شمال غربی اندکی اختلاف دارد). (شکل ۸) ایوان ورودی (کفش کن) در ابعاد ۴/۲۵×۵/۵۰ متر در ضلع شمالی بنا واقع شده است دو خواجه‌نشین در دو طرف ایوان ورودی قرار دارد و در بالای آن‌ها دو طاق‌نما با قوس تیزه دار و قوس مازه دار وجود دارد. طاق‌نمای تیزه دار غربی با گچ قاب‌بندی شده است و بر بالای آن پالانه‌ای اجرا شده است.

(شکل ۱۰ و ۱۱) ایوان تا زیر پا طاق با استفاده از سنگ و از پاکار طاق به بالا با آجر در ابعاد ۲۰×۲۰×۴/۵ ساخته شده است. پوشش ایوان ورودی طاق و تویزه آجری است، بنا به گفته افراد کهن سال روستا، طاق ایوان ورودی در دوره پهلوی اول بازسازی شده است (شکل ۴).

دسترسی به پشت‌بام از طریق راه‌پله‌ای سنگی که در دیوار ضلع غربی بنا تعبیه شده امکان‌پذیر است. پله‌های آن از قطعات سنگ چکش کاری شده تشکیل شده و سقف دالان را نیز با قطعات بزرگ سنگ که در میان آن‌ها از برخی از سنگ قبور قدیمی قبرستان استفاده شده و به صورت پله‌پله معکوس پوشیده شده است (شکل ۲).

در ضلع شمالی آرامگاه، کاروانسرا و بقایای قلعه‌ای قدیمی که پیرامون آن را احاطه می‌کرده به نام کاروانسرای گوشه باقی‌مانده است؛ این کاروانسرا بر سر راه باستانی خرم‌آباد به خوزستان واقع شده و اولین منزل از خرم‌آباد به سوی دزفول بوده است.

نمای بیرونی بنا

دیوارهای نمای بیرونی ساختمان، از سنگ‌های تراشیده ساخته شده و فاقد تزیینات خاصی می‌باشد. با این وجود دیوارهای خارجی بنا به صورت وامال ساخته شده‌اند و جرزهای دو طرف ورودی نشان می‌دهد که قطر دیوارها از پایین به بالا کاسته شده و در چینش سنگ‌ها از شیوه چفت‌وبست استفاده شده است.

ویژگی‌های معماری آرامگاه

از میان عوامل مؤثر بر معماری در محدوده لرستان، باید به عوامل مهمی از قبیل مواد و مصالح به‌کاررفته، و همسازی بنا با ویژگی‌های اقلیمی و محیطی مؤثر بر بنا همراه با تحولات کالبدی بنا توجه داشت که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد. این مقبره از لحاظ نقشه در زمره مقابر با پلان چندضلعی و از نظر فرم و ریخت‌شناسی در گروه مقابر غیر برجی قرار می‌گیرد. فضای داخل گنبد خانه که قدیمی‌ترین بخش بنا را تشکیل می‌دهد، ۸ ضلعی متقارنی است که بلند و کشیده طرح‌ریزی شده و در محل انتقالی با گوشه‌سازی، آن

زمین ۱۵ متر و دهانه گنبد ۶ متر و از آجر در ابعاد ۲۲×۲۲×۵ سانتی‌متر ساخته شده‌اند.

گریو گنبد که ۲/۴۵ متر ارتفاع دارد تا ارتفاع ۸۰ سانتی‌متری با سنگ‌های پاک‌تراش ساخته شده و به جهت ایجاد دور افقی حول محور ساقه گنبد، قطعات سنگ بکار رفته در نمای آن به صورت محذب تراش خورده است. گریو گنبد از نوع بلند و قابل‌مقایسه با گنبد بقعه براء ابن مالک و گنبد بقعه سید محمد بازار در شوشتر است در قسمت بالایی گریو یک ردیف دریچه (۱۶ عدد در ابعاد ۱۵×۱۵ سانتی‌متر) در دورادور بدنه ساقه گنبد ایجاد شده است و به همین ترتیب در بدنه گنبد نیز ۱۶ باجه در یک ردیف در دورتادور بدنه در همان ابعاد ۱۵ وجود دارد که احتمالاً عملکرد تهویه هوای بین دو پوسته را ایفا می‌کرده است. (شکل ۳) به موازات پایه گنبد، یک ردیف سنگ تراشیده شده وجود دارد که حول محور آن چیده شده‌اند. احتمالاً این بخش متعلق به پایه قدیمی‌تر گنبدی بوده که تخریب شده است (شکل ۱۵).

را به دایره تبدیل نموده و آهیانه ای با طرح بیضی بر روی زمینه ۸ ساخته شده است. اضلاع داخلی دیوارهای گنبدخانه با استفاده از طاق‌نماهایی با قوس تیزه‌دار در دو طبقه ساخته شده که بدین وسیله از سنگینی حجم بنا کاسته شده است (شکل ۷ و ۹).

این مقبره تحت تأثیر اقلیم منطقه و محیط از ویژگی‌های خاصی برخوردار شده است که می‌توان به کاربرد سنگ‌های لاشه و رودخانه‌ای کوچک و متوسط و که در منطقه به وفور یافت می‌شود همراه با ملاط گل و گچ اشاره کرد، همچنین تصاویر قدیمی، وجود اندودی (لایه) سفید رنگی بر روی گنبد شیشه شاه را نشان می‌دهد (Izadpanah, 1996, 2 P. 117).

گنبد

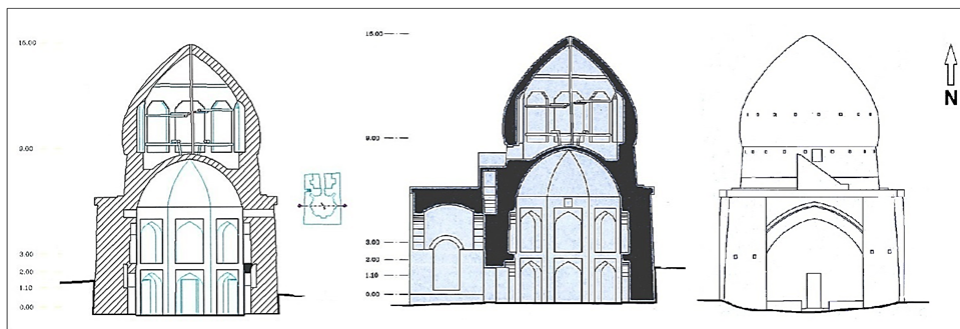
گنبد از نوع دوپوسته است. پوسته رویی گنبد (خود) از نوع نار اگون است. آهیانه گنبد از سنگ‌های رودخانه‌ای و با ملاط گچ ساخته شده است. ارتفاع از کف مقبره تا زیر آهیانه ۷/۸۰ متر است و ارتفاع خود (پوسته رویی) گنبد از سطح

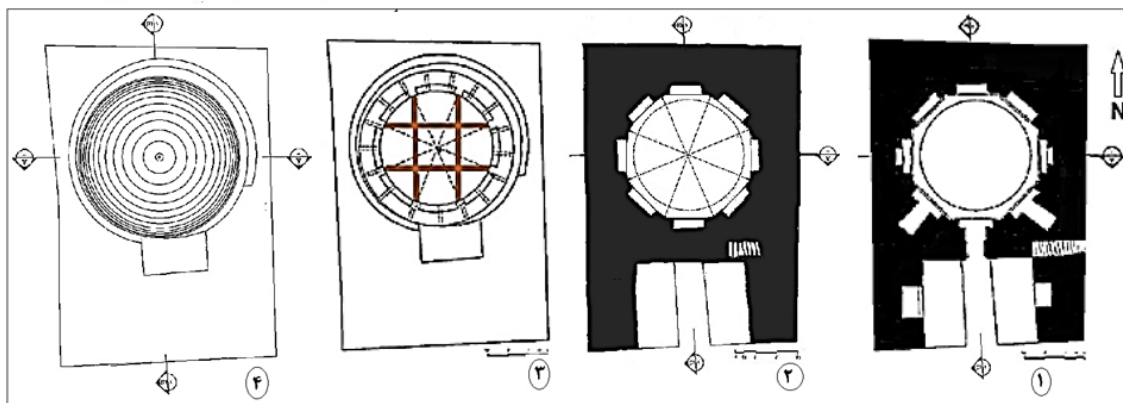
شکل ۳. نمای شمال غربی مقبره شیشه‌شه (مأخذ: نگارنده)

شکل ۴. نمای روبروی مقبره و تعمیر ایوان و گنبد (مأخذ: آرشیو میراث فرهنگی لرستان)
 شکل ۵. نمای غربی مقبره (مأخذ: نگارنده)
 شکل ۶. نمای شرقی مقبره (مأخذ: نگارنده)

شکل ۷. نمای شمالی، مقاطع بنای آرامگاه
 منبع: Bavand Consulting Engineers, 2007

شکل ۸. پلان (۱) تراز ۱۱+، پلان (۲) تراز ۳۰۰+، پلان (۳) تراز ۹۰۰+ و پلان (۴) تراز ۱۵۰۰
 منبع: Bavand Consulting Engineers, 2007

شکل ۹. ضلع شمالی فضای گنبد خانه، موقعیت سونداز (مأخذ: نگارنده)

شکل ۱۰. طاق‌نماهای شرقی، کفش کن ورودی، (مأخذ: نگارنده)

شکل ۱۱. طاق‌نماهای غربی، کفش کن ورودی، (مأخذ: نگارنده)

که به صورت موازی و شبیه H انگلیسی و سطح دوم در بالای گریو اجرا شده است: قسمت انتهایی تیرهای چوبی در داخل دیواره گنبد کار گذاشته شده و با ملاط گچ به دیواره متصل شده‌اند. (شکل ۱۲ و ۱۳) همچنین دیواره داخلی خود گنبد با شش طاق نما سبک‌سازی شده است (شکل ۱۲).

دریچه‌ای به ابعاد ۷۰×۵۶ سانتی‌متر در بدنه گنبد وجود دارد که از طریق آن می‌توان به فضای بین دو گنبد وارد شد. در بین دو پوسته گنبد (آهیانه و خود)، از خشخاشی و تیغه‌های دیواره داخلی استفاده نشده است به جای آن از کلاف‌بندی کش‌های چوبی به شکل خرپا در دو سطح اجرا شده است، سطح اول در محل فضای داخلی گریو گنبد

شکل ۱۲. طرح کلاف بندی داخل گنبد مقبره شیشه شه، منبع: Bavand Consulting Engineers, 2007

شکل ۱۳. کلاف بندی داخل گنبد مقبره شیشه شه، (مأخذ: نگارنده)

شکل ۱۴. نمای گنبد مقبره شیشه شه (مأخذ: نگارنده)

شکل ۱۵. پایه گنبد قدیمی و ساقه گنبد فعلی مقبره شینه شاه (مأخذ: نگارنده)

کم عمقی شبیه آثار دوره صفوی باقی مانده است بر روی دیوارهای گنبد خانه یادگار نوشته‌های زیادی متعلق به قرن ۱۲ ه.ق وجود داشته که در زیر آستری از گچ مدفون شده‌اند تنها بخش‌هایی از آن‌ها توسط میراث فرهنگی به‌عنوان نمونه باقی گذاشته‌اند. بر اساس نوشته ایزدپناه، معجری چوبی به طول و عرض $2 \times 2/94$ متر و ارتفاع ۱۹۵ سانتی‌متر در وسط مقبره، بر روی صندوق قبر قرار داشته که بر روی آن الواح منبت شامل نام سازنده و اهداءکننده و تاریخ ساخت معجر (شکل ۱۷) به این شرح نقر شده است: سمت راست «حسب فرمان نواب والا شأن شاهوردی خان» سمت چپ «محمد مهدی نجار اصفهانی به اتمام رسانید فی سنه ۱۱۳۳» (Izadpanah, 1996, 2, P. 39).

تزیینات

بنای آرامگاه به‌صورت ساده و عاری از کاشی‌کاری و یا تزیینات خاص معماری است بنا بر تصاویر قدیمی، روی پوسته گنبد با اندود سفید رنگی پوشیده بوده است. (Izadpanah, 1996, 2, P. 117) که در تعمیرات بعدی، این لایه لحاظ نشده است. در فضای داخلی آرامگاه، نیز عناصر تزیینی قابل ملاحظه‌ای وجود ندارد. طاق‌نماهای دوطبقه، سطوح دیوارهای اضلاع داخلی گنبدخانه را از یکنواختی خارج نموده است، تمام سطوح دیوارها با گچ اندود شده و تنها بر بالای طاق‌نمای پایینی پشت ورودی، آثار تزیینات گچ‌بری طرح قطار بندی ساده‌ای به‌صورت کنده‌کاری

شکل ۱۶. شاهد مصالح بنا در دیواره‌ی داخلی بقعه (مأخذ: آرشیو میراث فرهنگی لرستان)

شکل ۱۷. کتیبه صندوق معجر چوبی، مأخذ: (Izadpanah, 1996, P. 55)

فیلی ۶ طاب ثراه و جعل الجنه مٹواھ فی سنه ثلاث و اربعین بعد الالف من الھجره النبویه صلی الله علیه و آله الطاهرین سنه هزار و چهل و سه ۱۰۴۳» (Izadpanah, 1996, 2, P. 40). شوریختانه در آخرین بازدید از آرامگاه، مشاهده گردید این سنگ گور با سنگ‌قبرهای جدیدی پوشانده شده است.

- در بالای دریچه ورودی به فضای بین دوپوسته گنبد، سه لوح سنگی منقوش با کتیبه وجود داشته است (شکل ۲۰)، در آخرین بازدید مشاهده گردید، متأسفانه دو تا از الواح (شکل ۲۰ لوح ۱ و ۲) توسط حفاران غیرمجاز به سرقت رفته‌اند. لوح شماره ۱ که به علت فرسایش، نقوش آن تا حدود زیادی دچار سائیدگی شده است دارای نقوش هندسی کم‌عمق مدور و مثلث و فاقد کتیبه می‌باشد.

لوح شماره ۲، نقش یک اسب‌سوار با سرنیزه و سپر را نشان می‌دهد و بر روی آن کتیبه‌ای فارسی به خط شکسته‌نستعلیق وجود دارد. متن سنگ‌نوشته این لوح نشان می‌دهد که سنگ مزار متعلق به یک جوان بوده است. مفاد متن بر اساس کلمات قابل خواندن آن عبارت است از:
(آ) شد فصل بهار و شدم از گریه هلاک دارم جگری کباب و چشمی نمناک

(ب) ... مرحوم جایدر یدالله فی سلخ.....

(ج) گل‌ها همه سر ز خاک بیرون کردند الا گل من که سر فروبرده به خاک
باوجود اینکه سراینده این شعر مشخص نیست، اما یکی از محققین به این شعر که بر سنگ‌قبری از قرن ۱۳ ه.ق نوشته شده، اشاره کرده است (Jabbari Kalkhouran, & Khabiri, 2010). باین حال نوع سربند سوار، لباس، نوع خط، نقوش و کتیبه‌های دوره صفویه را تداعی می‌کند. هیئت کلی اسب‌سوار، قابل‌مقایسه با نقوش سربازان قزلباش دوره صفوی است (شکل ۲۰ لوحه ۲).

لوح شماره ۳، نیز سنگ منقوشی با طرح یک گل لوتوس هشت پر در مرکز است و کتیبه‌ای به خط نستعلیق با متن

شکل ۱۸. بالای تصویر، ادامه پایه گنبد در پشت دیوار الحاقی و پایین تصویر، فضای بین بنای اصلی و دیوار بیرونی با مصالح متخلخل پر شده است را نشان می‌دهد. (مأخذ: آرشیو میراث فرهنگی لرستان)

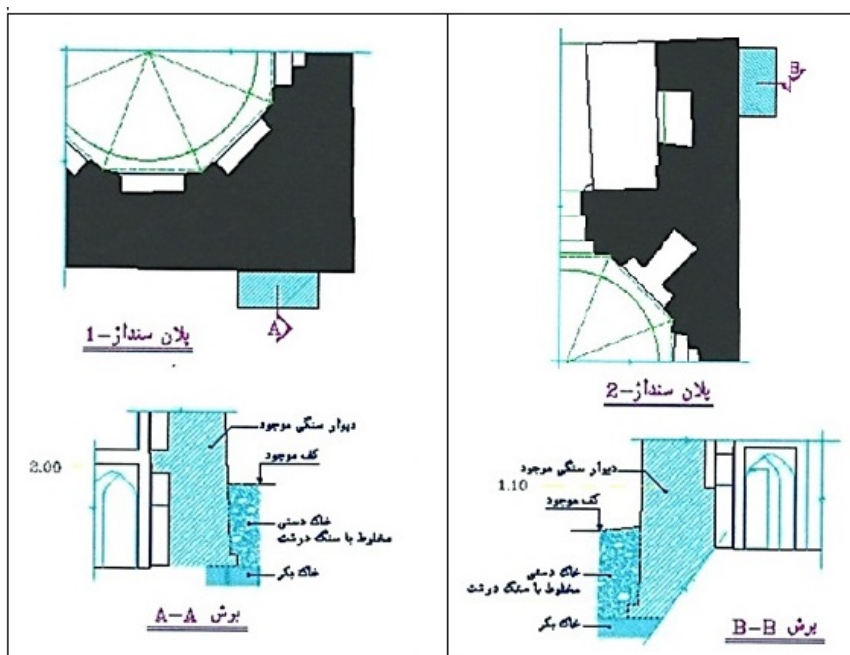
سنگ گورها

از سنگ گورهای گورستان پیرامون آرامگاه، در بازسازی‌های بعدی آن در قسمت‌های سقف و کف راه‌پله و در ایوان ورودی استفاده گردیده است. این سنگ گورها که دارای کتیبه‌هایی با انواع خطوط کوفی و نستعلیق و شکسته‌نستعلیق می‌باشند از چند نظر قابل تأمل هستند نخست، قدمت گورستان پیرامون آرامگاه را نشان می‌دهند، دوم نشانگر دوره‌های بازسازی و تعمیرات آرامگاه هستند و در پایان از توجه حاکمان منطقه به این گورستان حکایت دارند.

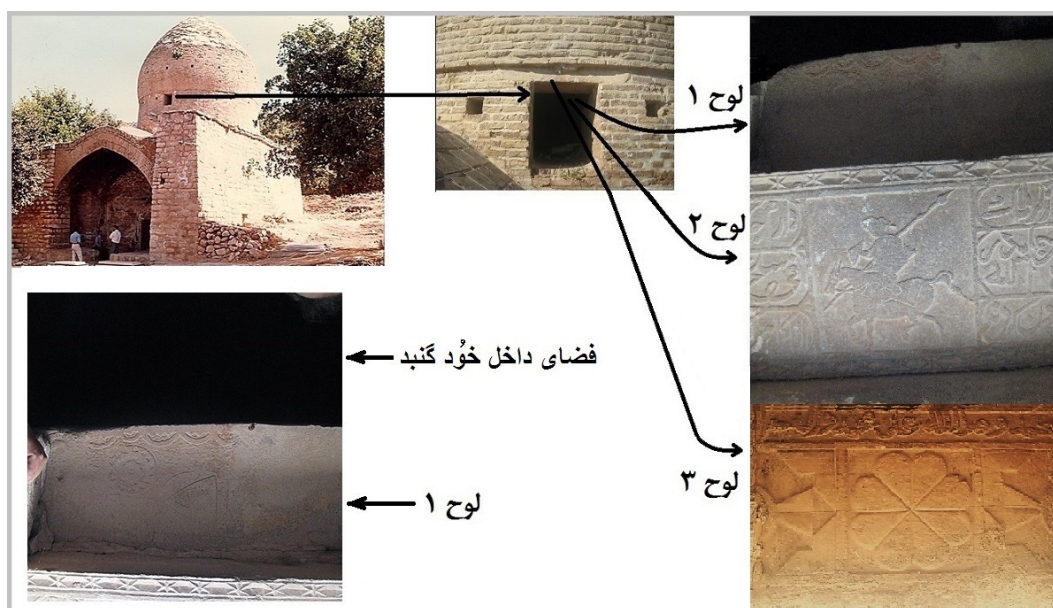
- در سقف دالان راه‌پله آرامگاه به پشت‌بام، لوح قبری قدیمی به‌عنوان پوشش استفاده شده است که دارای کتیبه‌ای به خط کوفی مشجر، متعلق به قرون میانه اسلامی با متن: «[بسم] الله الرحمن الرحیم» است، این سنگ که در بازسازی‌های بعدی در این نقطه نصب شده است؛ مدرک مستندی از تغییر و تحولات معماری آن به شمار می‌رود. و با توجه به متصل نبودن ایوان به بنا احتمالاً در زمان الحاق ایوان، راه پله با این سنگ‌ها مسقف شده است (شکل ۲۳).

- سنگ‌قبر اولین والی لرستان بر دیوار سمت غربی ورودی مقبره نصب بوده است؛ متن سنگ‌قبر: «تاریخ وفات مرحمت و غفران پنا رضوان آرامگاه حسین‌خان

«... محمد و صلی علی محمد و اله و سلم...» و کتیبه‌ای در حاشیه آن که در اثر عوامل طبیعی مخدوش شده است.

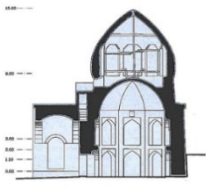

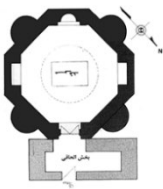

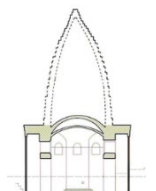
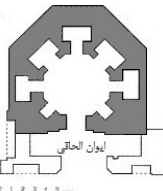

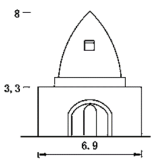
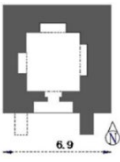

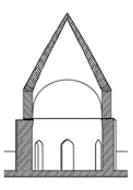
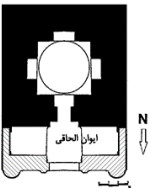

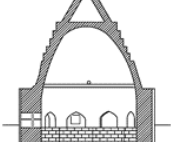

شکل ۱۹. موقعیت سندانزهای حفر شده شماره ۱ و ۲ در پای دیوار بیرونی بنا
منبع: Bavand Consulting Engineers, 2007

شکل ۲۰. الواح سنگی زیر طاق دریچه ورودی بین دو پوسته گنبد، مأخذ: نگارنده

جدول ۱. مطالعه‌ی تطبیقی پلان مقبره شین شا با پلان‌های مشابه. مأخذ: نگارنده

نام بنا	موقعیت	ویژگی‌ها	تزیینات	تصویر	برش / نما	پلان
شینه شاه	لرستان / خرم‌آباد	مصالح: سنگ و آجر گنبد: نار	گچ‌بری کم‌عمق			
مقبره زاهد شیر (ایلخانی)	لرستان / خرم‌آباد	سنگ و آجر	آجرکاری			
امامزاده جعفر بروجرد (ایلخانی)	لرستان / بروجرد	آجر	آجرکاری، کاش کاری، حجاری، آیینه‌کاری			
بقعه امیر سیف (ایلخانی)	خوزستان / اندیمشک	سنگ	گنبد رک، دو پوش			
بابای بزرگ	لرستان / نورآباد	مصالح: آجر	گنبد: رک ۸، ترکی، آجرکاری، کاش کاری			
امامزاده عسگری	لرستان / بروجرد	مصالح: آجر	گنبد: مژرس، آجرکاری، فضای داخلی ۸ ضلعي			

نام بنا	موقعیت	ویژگی‌ها	تزیینات	تصویر	برش / نما	پلان
مقبره میر سید نطنز / سید حسن واقف	اصفهان / نطنز	مصالح: آجر گنبد: نار	آجرکاری، کاش کاری			
مقبره الجایتو (ایلخانی)	زنجان / سلطانیه	مصالح: آجر گنبد: نار	آجرکاری، کاش کاری، حجاری، نقاشی			
امامزاده جعفر اصفهان	اصفهان / شهر اصفهان	مصالح: آجر گنبد: نیم‌دایره	آجرکاری، کاش کاری، حجاری، نقاشی			

متر در داخل طاق‌نماهای اضلاع شمال غربی و شمال شرقی گنبدخانه است که نظیر این دو فضا را در ابعاد کوتاه‌تر در امامزاده جعفر بروجرد از دوره ایلخانی را شاهد هستیم، این دالان‌ها در پلان‌های هشت و نیم هشت در مقبره الجایتو در همه اضلاع به‌صورت راهروهای ارتباطی توسعه‌یافته‌اند. بنا از لحاظ پلان داخلی نیز با آرامگاه زاهد شیر (اواخر ایلخانی) و امامزاده جعفر بروجرد (دوره ایلخانی)، با امامزاده علی بن جعفر قم، و امامزاده جعفر اصفهان همخوانی دارد. از نظر مصالح نیز بنا با بقعه امیر سیف اندیمشک و مقبره بابا حبیب کوه‌دشت، بابا زید پل‌دختر و زاهد شیر خرم‌آباد لرستان همگونی دارد (جدول ۱).

صرف‌نظر از فرم فعلی بنا و نظر به الحاقی بودن ایوان و نظر به اهداف مقاله که دریافت فرم اولیه بنا می‌باشد در این رابطه بر اساس متغیرهایی مانند پلان، مصالح، فرم داخلی، با بنای آرامگاهی و برج مقبره در محدوده استان و سایر استان‌ها در دوره ایلخانی تا صفوی مقایسه‌ی تطبیقی شده است. بر این اساس نزدیک‌ترین بنا به بنای موردنظر از لحاظ فرم بیرونی و مصالح، بقعه امیر سیف اندیمشک است. پس‌از آن، از لحاظ طاق‌نماهای دوطبقه برهم تقریباً با آرامگاه زاهد شیر خرم‌آباد (اواخر ایلخانی) و با مقبره الجایتو شباهت دارد آنچه در رابطه با فضای داخلی قابل توجه است، وجود دو فضای مستطیل شکل به عرض ۵۵ سانتی‌متر و طول ۱/۷۵

طاق نمای ضلع سمت چپ ورودی (داخل گنبد خانه)

شکل ۲۲. طاق نمای ضلع غربی گنبد خانه

منبع: نگارنده

سنگ قبر حسین خان والی برگردان متن سنگ قبر

شکل ۲۱. سنگ قبر حسین خان والی

منبع: Izadpanah, 1996

دوم این نام‌جا که همان «شا» باشد از نظر معنی لغوی جای بررسی آن‌چنانی ندارد زیرا معادل مستقیم واژه‌ی «شاه» در فارسی و King در انگلیسی است. بخش قابل‌بحث‌تر این نام جا بخش نخست آن یعنی «شنن» است. شنن در واقع صورت متحول شده‌ی «شَینَگ» اوستایی یا «سَنگ» پهلویی به معنای «جا، سرا، خانه، جایگاه» است. شئنه شا به معنی پایتخت شاه، مقرر و جایگاه شاه، اقامتگاه حکمران و ... می‌باشد.^۷ بدیهی است که برگردان این نام به زبانی مانند فارسی همان کلمه‌ی «شاه‌نشین» است و نه واژه‌ی «شهنشاه» یا «شهن شاه» یا «شاهنشاه» (Bahrami, 1990, P. 1500).

بنای آرامگاه، فاقد کتیبه معرفی صاحب بقعه، شجره‌نامه و سنگ‌قبر است، در متون تاریخی نیز اشاره‌ای به انتساب این بقعه به شجاع‌الدین خورشید نشده است و برخی از محققین به‌واسطه همین نام مکان و شواهد دیگر مانند اشاره مستوفی به اینکه شهر گریت تخت‌گاه بیلاقی شجاع‌الدین خورشید بوده است، این بنا را به‌احتمال زیاد محل دفن اولین اتابک لر کوچک، شجاع‌الدین خورشید سرسلسله‌ی اتابکان لر کوچک دانسته‌اند (Izadpanah, 1996, 2, P. 39). و علت ساخت مقبره و تبدیل آن به مزاری متبرک را خوش‌رفتاری،

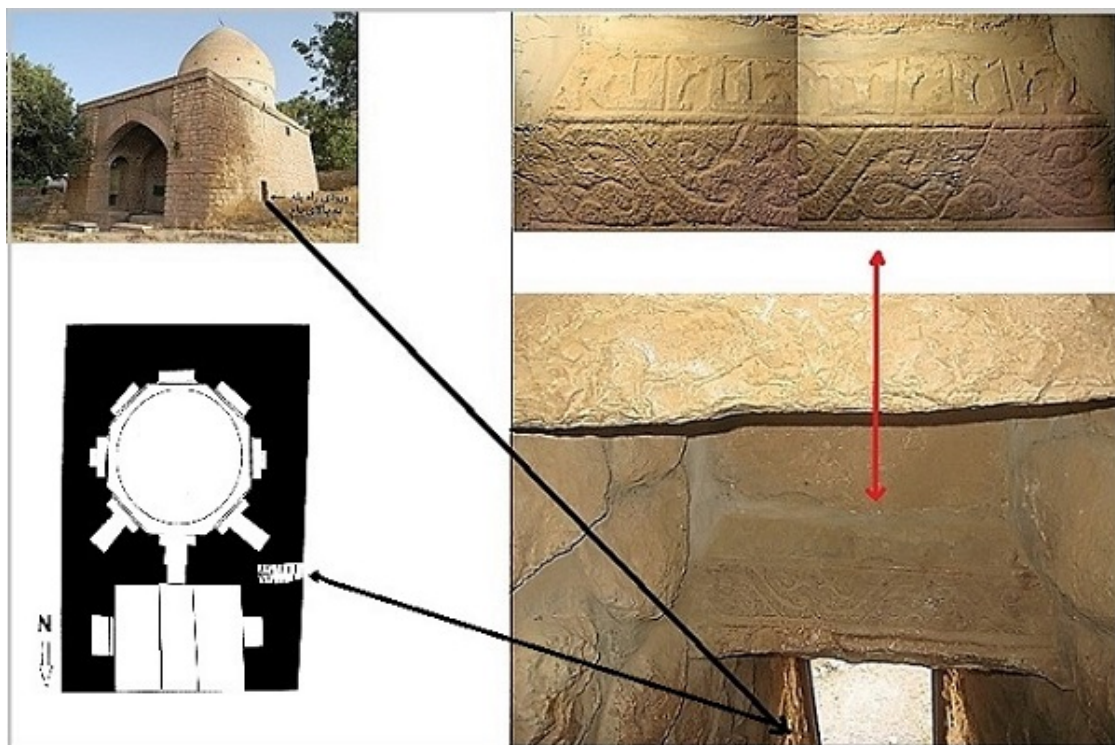
مزارشناسی

در مورد اتابکان لرستان یا به تعبیر دیگر تاریخ لرستان در عصر اتابکان لر کوچک (آل خورشید) به‌جز چند مقاله از ولادیمیر مینورسکی، برتولد اشپولر، عباس اقبال و کتاب اتابکان لر کوچک نوشته سعادت خودگو، منابع و مقالات زیادی وجود ندارد، که آن‌هم چیزی جز گفته‌های کاشی در زبده التواریخ و حمدالله مستوفی در تاریخ گزیده و معین‌الدین نطنزی در نقاوه الآثار و نوشته‌های بدلیسی که جز در موارد اندک، همگی مشابه و محققین جدید نیز به آن‌ها استناد نموده‌اند مطلب دیگری وجود ندارد. بنابراین مدرک مستندی که دال بر انتساب و زمان مشخص ساخت بقعه باشد در دست نیست. ولی تشابه اسمی برخی از آرامگاه‌های لرستان به نام تعدادی از اتابکان و قرار گرفتن آن‌ها در محدوده قلمرو سیاسی اتابکان و برخی ملاحظات دیگر، روشن می‌سازد که تعدادی از اماکن مقدس و زیارتگاه‌های موجود در لرستان، مزار امرای لر کوچک بوده است که به‌مرور ایام جنبه تقدس یافته‌اند، نام «شینه شه» نیز تنها شاهده‌ی است که بر انتساب بنا وجود دارد.

با استناد به فرهنگ واژه‌های اوستایی، نام جای «شننه شا» از دو بخش «شنن» + «شا» تشکیل شده است. بخش

ایزدپناه همچنین، اوج ترقی گریت را دوره اتابکان لر کوچک معرفی می کند (Izadpanah, 1996, 2, PP. 150).
سرزمین لر کوچک در بخش میانی زاگرس در غرب ایران از نیمه دوم قرن ششم شاهد ظهور حکومتی بومی - محلی از میان قبایل و عشایر لر ساکن در این دیار بوده است (Bahrami, and Selah, 2011, PP. 77-98). شجاعالدین خورشید کمر به خدمت حسامالدین شوهلی بسته و مورد توجه وی قرار گرفت وی در سال ۵۷۰ ه. ق حاکم لرستان شد و در فاصله سال‌های ۵۷۰-۵۹۱ ه. ق تلاش فراوانی برای بنیان نهادن سلسله اتابکان به کاربرد و حدود ۵۰ سال بر لرستان حکومت کرد (Mostawfi, 1985, PP. 552-553; Natanzi, 1957, P. 54; Badlisi, 1998, PP. 34-35).

عدالت و دادگستری وی عنوان کرده‌اند (Mostawfi, 1985, P. 39; Izadpanah, 1996, 2, P. 553). در متون تاریخی در وصف وی آمده است: "شجاع‌الدین ابوبکر محمد بن خورشید ... در سال ۵۸۰ قمری از طرف اهالی لر کوچک به فرمانروایی رسید. مردی به‌غایت عادل و منصف و فاضل بود. مدت سی سال حکومت کرد و چون پیر شد حکومت را به پسر و برادرزاده‌ی خویش سپرد. وی پس از یک‌صد سال عمر در ۶۲۱ ه. ق درگذشت." (Mostawfi, 1985 P. 552-553). در زمان حمداله مستوفی، گریت به همراه شهرهای لورشت و سیمره از جمله شهرهای خراب به شمار آمده است در صورتی‌که تخت گاه بیلاقی شجاع‌الدین خورشید بوده و بعد از مرگ او سیف‌الدین رستم نیز آنجا را مقرر حکمرانی خود ساخت است (Izadpanah, 1996, 2, PP. 150-162).

شکل ۲۳. موقعیت سنگ‌قبر با کتیبه کوفی با متن: «... الله الرحمن الرحيم...» در سقف دالان راه‌پله. (مأخذ: نگارنده)

بحث و تحلیل

بودن این بخش از بنا باشد. این سنگ همچنین از قدمت قبرستان پیرامون آن حکایت دارد.

در نتیجه‌ی ریزش بخشی از دیوار ضلع غربی بنا در سال ۱۳۸۲، تا حدودی وضعیت سازه‌ای بنا عیان گردید، مصالح بکار رفته در حدفاصل بخش بیرونی دیوار (نما) و بنای اصلی مقبره با مصالح متخلخل ترکیبی از ملاط گل و سنگ طبیعی و لاشه پرشده است (شکل ۱۶ و ۱۸) و از سوی دیگر ادامه ساقه گنبد در پشت دیوار فعلی کشف گردید که الحاقی بودن این دیوار را نشان می‌دهد، این تغییرات احتمالاً در هنگام پوشاندن بنای اصلی در قالب چهارضلعی فعلی بنا اتفاق افتاده است.

بر اساس سونداژهای انجام شده در پایه دیوار بیرونی بنا مشخص گردید که این دیوار فاقد شناژ می‌باشد این موضوع فرضیه الحاقی بودن آن را تقویت می‌کند (Bavand Consulting Engineers, 2007, P. 35).

از سوی دیگر گنبد نیز در مرکز بام قرار نگرفته و همچنین اضلاع بیرونی بنا نیز کاملاً باهم متقارن نیست، طول ضلع شرقی بنا ۱۴/۸۰ و ضلع غربی بنا ۱۴/۲۵ متر است. (شکل ۳) درحالی‌که اضلاع فضای داخلی گنبدخانه دقیقاً باهم متقارن می‌باشند همه این نکات این مسئله را تقویت می‌کند که بنا در اصل یک مقبره برجی شکل ۸ ضلعی بوده که در دوره‌ای دیگر، بخش بیرونی آن با دیواری چهارضلعی تقویت و بازسازی شده است. قبل از الحاق ایوان ورودی به مقبره، بنای آن همچون تعدادی از بناهای آرامگاهی خوزستان مانند بقعه خضر شوشتر (Sajadi, 2017, P. 138) و یا مقبره پیر دالو، روستای تخت قیصر شوشتر (Sajadi, 2017, P. 134) و امامزاده جمال‌الدین حسنی رامهرمز (Sajadi, 2017, P. 121) راه‌پله دسترسی به بام آرامگاه در بدنه بیرونی برج واقع بوده است و با الحاق ورودی، راه‌پله در بین ورودی و بنا قرار گرفته و با سنگ‌های تخت بزرگ (به‌ویژه از سنگ‌قبرهای اطراف مقبره) برای پوشیدن سقف آن استفاده شده است.

از ویژگی‌های معماری آرامگاهی دوره ایلخانی در لرستان می‌توان به استفاده از سنگ به‌صورت قلوه‌سنگ و لاشه در ساخت بناها چه در بناهای با گنبد رک ترکیب و چه در بناهای با گنبد رک مخروط اشاره کرد. ازجمله بناهای باقی‌مانده از این دوره می‌توان به «گنبد عالی گیژو» در رومشکان، مقبره «امیر سیف» در بیدروبه اندیمشک (مرز لرستان) مقبره «بابا حبیب» در کوه‌دشت نام برد.

فضای گنبد خانه با پلان ۸ ضلعی متقارن، بلند و کشیده طرح‌ریزی شده، قدیمی‌ترین بخش بنا را تشکیل می‌دهد این فضا در محل انتقالی با گوشه‌سازی، به دایره تبدیل و آهیانه‌ای با سنگ‌های رودخانه‌ای و لاشه‌سنگ به همراه ملاط گچ بر روی آن ساخته شده است. دیوارهای اضلاع داخلی گنبد خانه، دارای طاق‌نماهای تیزه دار است. در بنای مقبره شینه از جرزهای قطور استفاده شده و با ایجاد طاق‌نماهای دوتایی در هر جرز، ضمن قرینه‌سازی باعث استحکام بیشتر بنا شده است. ورودی مقبره برخلاف مقابر منتسب به فرقه‌های صوفیه و ... از ارتفاع معمولی برخوردار است و گنبد خانه نیز فاقد محراب است. ساختمان اصلی مقبره درمجموع با توجه به شواهد معماری ازجمله مصالح، نوع پلان ۸ ضلعی، فضای مرتفع گنبد خانه که با طاق‌نماهای کشیده طرح‌ریزی شده، فرضیه تعلق این بنا را به دوران ایلخانی محتمل می‌سازد، وجود بقایای یک ردیف سنگ تراشیده شده در کنار پایه گنبد که به‌موازات پایه و حول محور آن به فاصله ۳۰ سانتی‌متری آن چیده شده‌اند فرضیه وجود یک گنبد قدیمی را تقویت و درمجموع بنای اولیه را از نوع برج‌های آرامگاهی نشان می‌دهد که احتمالاً دارای گنبدی از نوع نار خفته یا رک بوده است.

وجود یک سنگ‌قبر با کتیبه‌ای به خط کوفی مشجر، متعلق به قرون میانه اسلامی (سلجوقی/ ایلخانی) با متن: «[بسم] الله الرحمن الر [حیم]» (شکل ۲۳) در سقف دالان راه‌پله می‌تواند نشان‌دهنده‌ی تعمیرات بعدی و یا الحاقی

سنگ قبر با کتیبه‌ای به خط کوفی تزیینی متعلق به قرون میانه اسلامی در سقف راه‌پله، نشان می‌دهد که هم گنبد و هم بنا دستخوش تغییر و تحولات معماری شده است. با توجه به شواهد مورداشاره، احتمالاً هسته اصلی بنا، مقبره‌ای برجی شکل از نوع برج‌های آرامگاهی تماماً سنگی (احتمالاً ۸ ضلعی متقارن) متعلق به قرون میانه اسلامی بوده و در دوران صفویه، ایوان ورودی به آن الحاق گردیده و گنبد به فرم نار بازسازی شده و کالبد بیرونی بنا در هیئت مکعب مستطیل فعلی قرار گرفته است، این تعمیرات و الحاقات احتمالاً مقارن با قرن ۱۲ ه.ق و حوالی سال ۱۱۳۳ ه.ق اتفاق افتاده که معجر چوبی و درهای منبت‌کاری شده به دستور شاهوردی‌خان، والی لرستان اهداء شده است.

همچنین بنابر بررسی منابع و متون مذهبی، ارتباطی بین نام صاحب آرامگاه با امام زادگان و یا عرفا و یا پیرهای قدیمی منطقه مشخص نگردید، بنا بر آنچه که با استناد به فرهنگ واژه‌های اوستایی، در خصوص ریشه‌یابی نام جای «شئنه‌شا» گفته شد و نیز اشاره برخی از محققین، این بنا را به احتمال زیاد می‌توان محل دفن شجاع‌الدین خورشید سرسلسله‌ی اتابکان لر کوچک به شمار آورد.

باین حال برای دستیابی به زوایای پنهان بنا مانند پلان بیرونی، ساختار و تحولات معماری و احیاناً وجود سنگ‌قبر و یا سردابه پیشنهاد می‌گردد مورد پیگردی‌های باستان‌شناسی واقع شود.

سپاسگزاری

لازم می‌دانم از جناب آقای پویان رضایپور، که زحمت ویرایش مقاله کوتاه انگلیسی و همچنین از همکار ارجمندم جناب آقای سیاوش امرایی که ویرایش متن فارسی مقاله را متقبل شدند سپاسگزاری نمایم.

منابع مالی

وجود ندارد.

ایوان ورودی با بنای آرامگاه وصل و به عبارت دیگر چفت‌وبست نشده است همچنین طاق‌نماهای تیزه‌دار و مازه‌دار در ابعاد ناهمسان با مصالح مختلف آجر و سنگ در طرفین ایوان ورودی، از تغییر و تحولات معماری، مرمت و بازسازی‌های بعدی در ایوان ورودی بنا حکایت دارد.

وجود سه لوح سنگی، در بالای دریچه ورود به داخل گنبد، تاریخ تقریبی ساخت گنبد نار را نشان می‌دهد که با توجه به نقوش و کتیبه‌های آن‌ها، به بعد از تشکیل دولت صفویه تعلق دارند، تدفین اولین والی لرستان در سنه ۱۰۴۳ قمری و از طرف دیگر اهدای درها و ضریح مقبره (شکل ۱۸) در سنه ۱۱۳۳ قمری از سوی شاهوردی‌خان دومین والی لرستان، از توجه ویژه والیان لرستان به این آرامگاه حکایت دارد بنا بر آنچه مطرح گردید، شواهد نشان می‌دهد که آرامگاه در اصل بنایی تماماً سنگی بوده است که در دوره صفویه مرمت اساسی شده و ایوان ورودی به آن الحاق شده و توسعه یافته است و با گنبدی از نوع نار آجری که از اشکال رایج گنبد‌های عصر صفوی و قابل مقایسه با گنبد بقعه دوازده امام قزوین و مسجد امام اصفهان و مدرسه چهارباغ اصفهان می‌باشد بازسازی شده است.

بخش تحتانی ایوان ورودی تا پاکار قوس با مصالح سنگ لاشه ساخته شده و پوشش طاق و تویزه ایوان ورودی با آجر اجرا شده است. وجود طاق‌نماهای تیزه‌دار و مازه‌دار با مصالح مختلف آجر و سنگ، از تغییر و تحولات معماری، مرمت و بازسازی‌های بعدی در کفش کن بنا حکایت دارد. شمای کلی ورودی (کفش کن)، ویژگی‌های دوره صفویه را نشان می‌دهد و احتمالاً در این دوره به بنا الحاق شده است. آجرهای به‌کاررفته در طاق و تویزه ایوان در ابعاد ۲۰×۲۰×۵ و در گنبد در ابعاد ۲۲×۲۲×۵ سانتی‌متر، نیز از دوره‌های مختلف ساخت و یا بازسازی‌های بعدی حکایت دارد.

نتیجه‌گیری

برآیند پژوهش بر اساس شواهد و مدارک اشاره‌شده از جمله الحاقات و تعمیرات بنا، نوع مصالح، نصب یک

تعارض منافع

نویسنده هیچ‌گونه تعارضی در منافع گزارش نکرده است.

References

- Bavand Consulting Engineers (2007). *Shahanshah tomb restoration project*. prepared by Bavand Consulting Engineers Company, Lorestan Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, unpublished.
- Badlisi, S. H. (1998). *Sharafnameh* (or a Detailed History of Kurdistan), Tehran: Asatir.
- Bahrami, E. (1990). *Farhang-i vazhah'hā-yi Avistā'ī*, (A Dictionary of Avesta Terms), Neishaboor: Balkh, p. 10.
- Doubd, B. (1992). *Lorestan and Khuzestan Travelogue*, (M. H. Aria, Trans.) First Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications. (Original work published 1814).
- Jabbari Kalkhouran, S., & Khabiri, M. (2010). Investigating the Historical Inscriptions of Yazd City (Gravestone from 5th to 13th Centuries AH) with Emphasis on Its Graphic Characteristics, *Ketab-e Mah-e Honahr*, 1, 1-2.
- Izadpanah, H. (1996). *Asare Bastani Va Tarikhi Lorestan*, Tehran: Society for the National Heritage of Iran.
- Sajadi, A. (1997). *Register of the Tombs of the Shahnash in the National Monuments List*, (Archaeological report). Lorestan Cultural Heritage, Crafts and Tourism Documentation Center, unpublished.)
- Sajadi, A. (2017). *Tombs South West Iran*, Publications. Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran.
- Mostawfī, H. (1985). *Tarikh e Gozideh*, ed by A. Navaei, Tehran: Amir Kabir. Third printing.
- Natanzi, M. (1957). *Muntakhab al-Tawarikh Mu'ayini*. ed. by J. Eubin. Tehran: Khayyam. First Edition.
- National Imagery and mapping Agency (NGA): Iran, 1:250,000 / "10 U.S. Code § 441 - Establishment" Prepared and published by the National Geospatial-Intelligence Agency; Map/ 1981